

Nr 342.

Av herr **Branting**, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till civilförsvarslag, m. m.

Hemortsförsvsarssakkunniga hade i sitt betänkande med förslag till lag om folkskyddsväsendet föreslagit att folkskyddsplikten inom vissa i förslaget angivna gränser jämväl skulle gälla hemvärnnet.

Civilförsvarsutredningen, som erhöll i uppdrag att verkställa överarbetning av hemortsförsvsarssakkunnigas förslag, hade på grund av erhållna direktiv icke anledning att befatta sig med frågan rörande plikt att tjänstgöra i hemvärnnet.

Föredragande statsrådet har för sin del icke heller ansett sig ha haft anledning att taga ställning till frågan. Emellertid kan enligt min mening riksdagen icke underlåta att taga densamma under prövning i nu ifrågasvarande sammanhang. Frågan om tjänsteplikt inom hemortsförsvaret är i själva verket av större praktisk betydelse för hemvärnnet än för civilförsvaret, då civilförsvarsplikten redan nu motsvaras av en rad speciella tjänsteplikter, såsom för luftskydd, utrymning, allmänna brandkårerna och skogsbrandväsendet. För hemvärnets del åter bygger rekryteringen, såväl i krig som i fred, helt på frivillighet. Hemortsförsvsarssakkunniga anförde i sitt betänkande en övertygande motivering för att folkskyddsplikten skulle omfatta även hemvärnnet, och de sakkunnigas ståndpunkt biträdades av det stora flertalet remissinstanser. Frågan har dagsaktualitet. På åtskilliga håll har det nämligen visat sig svårt att med nu gällande rekryteringsbestämmelser hålla de ur försvarets synpunkt nödvändiga styrkorna fulltaliga. Att så kan ske är emellertid av betydelse icke enbart för det militära försvaret utan indirekt även för civilförsvaret, då hemvärnnet ju vid sidan av den stridande verksamheten kan, direkt eller efter rekvisition, tagas i anspråk för viktiga civila uppgifter, såsom skogsbrandsläckning, annan eldsläckning, bevakning och biträde vid katastrofskador, ordningshållning m. m.

Enligt hemortsförsvsarssakkunnigas förslag skulle folkskyddsplikt för vapentjänst (alltså för hemvärnnet) gälla i såväl krig som fred. Häremot framställdes bl. a. från landsorganisationens sida vissa anmärkningar, vilka synas mig välbetänkta. I landsorganisationens remissyttrande anfördes i denna del bl. a.:

Av en helt annan natur är folkskyddsplikten i vad den avser *vapentjänst*, d. v. s. tjänstgöring såsom hemvärnsman. I denna del betyder folkskyddsplikten i avseende å icke krigstjänstskyldiga i själva verket en partiell ut-

byggnad av den allmänna värnplikten. Beträffande den betydande grupp av värnpliktiga, vilka på grund av sitt civila arbete beviljats mobiliseringsuppskov, anse de sakkunniga det vara naturligt, att dessa värnpliktiga, som endast på grund av särskilda omständigheter erhållit temporär befrielse från fullgörande av krigstjänst, skola kunna uttagas till tjänstgöring i hemvärnet, i den mån så är förenligt med deras civila arbetsuppgifter. Häremit kan så mycket mindre något vara att erinra som en sådan anordning står i överensstämmelse med den allmänna, för folkskyddet över huvud föreslagna regeln att krigstjänstskyldighet endast under tid för militärtjänstgöringens fullgörande utesluter från skyldighet att tjänstgöra inom folkskyddet. Betänkligheterna hänföra sig givetvis till gruppen icke krigstjänstskyldiga; deras art behöver icke utvecklas.

Det är emellertid tydligt att, därest över huvud upprätthållandet av ett hemvärn framstår som en *ofrånkomlig nödvändighet*, den enskildes intresse här liksom eljest måste underordnas samhällsintresset. Det blir under sådana förhållanden svårt att angiva någon hållbar grund, varför det reguljära försvaret måste baseras på värnplikt, medan hemortsförsvaret skulle få ankomma på den enskildes fria åtagande. I själva verket bleve det då frivilligheten och icke plikten, som behövde motiveras.

I ett land med vår ringa befolkning, vida geografiska utsträckning och glesa bebyggelse är det icke möjligt att för lösandet av de nya militära försvarsuppgifter, som den nutida krigstekniken medfört, avdela reguljära trupper i tillräcklig omfattning, försvarsuppgifter, vilkas försummande skulle vara ödesdigert. Med de erfarenheter det pågåendet kriget lämnat rörande behovet av ett militärt hemortsförsvaret för det omedelbara bekämpandet av invasionsföretag, sabotage etc. utom räckhåll för de reguljära försvarsförbanden, kan landsorganisationen icke taga på sitt ansvar att avstyrka åtgärder, som avse att under krig trygga hemvärnets personalrekrytering för sådana fall, då denna icke kan säkerställas på frivillig väg.

I huvudsaklig överensstämmelse med för det engelska hemvärnets gällande tjänsteplikt komme enligt de sakkunnigas förslag folkskyddsplikt för vapentjänst — utöver den nyssnämnda gruppen värnpliktiga — att kunna åläggas icke krigstjänstskyldiga män i åren närmast före och närmast efter värnpliktsåldern. I vad här fråga är om årgångar omedelbart efter värnpliktsåldern synes detta förslag icke giva anledning till kritik. Däremot ställer sig landsorganisationen i viss mån betänksam till förslaget i vad detta avser män under värnpliktsåldern. 17-årsgränsen synes alltför låg. Den överensstämmer visserligen med gällande minimiålder för antagning till aktiv hemvärnsman, men med hänsyn till rekryteringens f. n. helt frivilliga natur kan denna omständighet icke tillmätas betydelse vid fastställandet av minimiåldern för folkskyddsplikt. Härtill kommer att, så som förslaget är utformat, folkskyddsplikt för vapentjänst skulle kunna ifråga-

komma även för 16-åringar, blott de under kalenderåret uppnå 17 år. Hinder bör visserligen inte möta för att ynglingar i denna ålder efter frivilligt åtagande och med målsmans medgivande antagas som hemvärnsmän, men det bör enligt landsorganisationens mening icke förekomma att dessa minderåriga tvångsuttagas; minimiåldern för folkskyddsplikt för vapentjänst bör icke sättas lägre än till fyllda 18 år.

Vad nu sagts avser hemvärnets rekrytering under krig. Härmed bör likställas rekryteringen i fred efter intagen folkskyddsberedskap. Beträffande åter *fredsförhållanden i övrigt* kan landsorganisationen icke biträda förslaget om folkskyddsplikt för vapentjänst. Det kan visserligen sägas att folkskyddsplikt även under sådana förhållanden är påkallad, då dess inträde först vid folkskyddsberedskap icke alltid skulle medgiva en erforderlig utbildning av de uttagna. Ehuru denna invändning givetvis förtjänar beaktande, tala enligt landsorganisationens mening avgörande skäl mot en dylik utsträckning av folkskyddsplikten.

Det är till en början att märka att det med hänsyn till näringslivets arbetskraftsbehov under krig i regel icke förrän efter intagen folkskyddsberedskap blir möjligt att med något så när säkerhet bedöma, vilka som kunna uttagas till tjänstgöring i allmänna hemvärnets. Ofta torde det ej heller vara möjligt att vid en tidigare tidpunkt bedöma, vilka krigstjänstskyldiga, som kunna ifrågakomma för mobiliseringsuppskov, varför i fråga om dem uttagningen icke heller skulle kunna motiveras med att de blott komme att ingå i verkskydden på sina resp. arbetsplatser. I fråga om på grund av ålder icke krigstjänstskyldiga skulle denna senare motivering för folkskyddsplikten vara hållbar, endast i den mån de vid krig ännu icke inträtt i värnpliktsåldern resp. alltjämt befunno sig i folkskyddspliktig ålder. Härtill kommer att med den utsträckta och effektiviserade värnpliktsutbildningen behovet av speciell hemvärnsutbildning för framtiden måste bliva mindre än tidigare i avseende å sådana under krig folkskyddspliktiga, som fullgjort värnplikts-tjänstgöring.

Större vikt tillägger dock landsorganisationen det förhållandet att en tvångsrekrytering i fred skulle ur hemvärnets egen synpunkt vara mindre välbetänkt. Det skulle icke vara ägnat att skapa en god anda inom hemvärnets, om man inom förbanden skulle sammanföra frivilliga och tvångsuttagna. Den moraliska och sociala tillgång, som ligger i den för hemvärnets utmärkande kamratliga gemenskapen och sammanhållningen inom förbanden, betingas av frivilligheten och skulle vid införande i förbanden av tvångsuttagna element säkerligen tillspillologivas. Det är tydligt att detta skulle impopularisera hemvärnets — icke blott bland hemvärnsmännen utan också bland allmänheten — och motverka den frivilliga anslutningen. Från sådana hänsyn tvingas man i krig att bortse, men under fred gör sig samma tvång icke gällande.

Medan en tvångsrekrytering under fred sålunda kunde befaras menligt återverka på den frivilliga rekryteringen, skulle folkskyddsplikts inträde först vid folkskyddsberedskap sannolikt utöva en positiv återverkan på fredsorganisationen och dennas personalförsörjning på frivillig väg. Redan förefintligheten av sådan plikt skulle vara ägnad att förmå många, som kunde räkna med att bli underkastade densamma, att genom anslutning till hemvärdet tillägna sig den erforderliga utbildningen för dess fullgörande. Medvetandet om möjligheten av tvångsuttagning, när det gäller, av sådana, som utan skäl undandragit sig sitt ansvar, skulle också säkerligen vara ägnad att vidmakthålla de frivilligt anslutnas intresse. Det är naturligt och ofta omvittnat att det för våra hemvärnsmän är en källa till förargelse och olust att se många män, vilka med mindre uppoffring än de själva kunnat enrollera sig, kallsinnigt undandra sig icke blott en insats i hemvärdet utan över huvud varje frivillig försvarsinsats. Icke minst för kroppsarbetarna, vilka trots deras särskilt starka belastning av den militära och framför allt den industriella försvarsberedskapen utgöra det långt övervägande flertalet inom hemvärnsförbanden, måste det i längden verka irriterande att ständigt stifta bekantskap med denna liknöjdhet från både ekonomiskt och i fråga om fritid bättre gynnade medborgares sida. De sociala rättvisekrav, de sakkunniga åberopa som ett av motiven för folkskyddsplikt, framstå beträffande hemvärnstjänsten som särskilt beaktansvärda. Men det är för deras tillgodoseende tillräckligt med att möjligheter tillskapas för folkskyddsplikts utkrävande under krig, och de motivera icke ett så långt gående ingrepp som tvångsuttagning under fredsförhållanden, ett ingrepp, vilket, såsom här framhållits, tvärtom både ideellt och praktiskt kunde få ogynnsamma återverkningar för hemvärdet självt.

Det förtjänar att framhållas att hemvärnsrådet, som tidigare anslutit sig till hemortsförsvarsakkunnigas förslag om tjänsteplikt även i fred, i sitt yttrande över förslaget till civilförsvarslag ifrågasatt en liknande begränsning, som landsorganisationen här förordat. Rådet anför bl. a.:

»Hemvärnsrådet vill i detta sammanhang framhålla betydelsen av att frågan om tjänsteplikt för hemvärdet — hemvärnsplikt — blir föremål för förnyade överväganden. Som en tänkbar lösning vill rådet rekommendera införandet av hemvärnsplikt, att tillämpas först i samband med intagande av förstärkt försvarsberedskap. Frivilligheten är utan tvivel en styrka för hemvärdet, men man får ej heller bortse ifrån, att organisationens fortbestånd i önskvärd omfattning kan komma att äventyras, om ej åtgärder finnas förberedda, som möjliggöra att i kritiska lägen tvångsvis och snabbt bringa organisationen till den styrka, som bedömes erforderlig».

Den mening rörande omfattningen av en *hemvärnsplikt*, som sålunda uttalats av landsorganisationen och hemvärnsrådet, kan jag för min del bi-

träda. De situationer, under vilka sådan pliktmässig uttagning skulle kunna förekomma, torde lämpligen kunna angivas som krig, krigsfara eller eljest utomordentliga, av krig föranledda förhållanden.

Hemvärnsplikt bör tydligen ej kunna åläggas annan än den, som enligt hemvärnskungörelsen kan antagas till hemvärnsman, alltså i värnplikts-hänseende över- och underåriga män samt sådana värnpliktiga, som på grund av frikallelse, uppskov eller annan orsak beräknas icke bliva inkallade vid mobilisering. I överensstämmelse med vad hemortsförsvars-sakkunniga föreslogo måste emellertid därvid ytterligare begränsning ske till män inom vissa åldersgränser. Beträffande den undre åldersgränsen ansluter jag mig till den mening, som landsorganisationen uttalat, enligt vilken hemvärnsplikt icke bör kunna åläggas någon, som ej fyllt 18 år. Den övre gränsen föreslås till 51 år.

En definitiv lagstiftning i ämnet förutsätter givetvis närmare utredning; jag föreslår en sådan. Emellertid anser jag mig icke försvarad härmed. En efter utredning genomförd lagstiftning skulle med säkerhet komma för sent att äga någon betydelse i under det nu pågående kriget möjliga krigsfall för vårt lands del. Med hänsyn härtill och till frågans utomordentliga vikt föreslår jag här en lag med provisorisk giltighet och av fullmaktslags karaktär.

Förordnande enligt denna lag bör kunna begränsas att avse vissa grupper (årgångar) eller viss del av riket.

Uttagning — varom bestämmelser torde böra utfärdas i administrativ ordning — synes böra ske av försvarsområdesbefälhavaren efter förslag av hemvärnsområdesbefälhavaren, upprättat i samråd med hemvärnsnämnd, där sådan finnes, eller av civilförsvarsnämnd. Med hänsyn till näringslivets och civilförsvarets arbetskraftbehov synes förslag till uttagning böra underställas den av civilförsvarsberedningen förutsatta personalprövningsnämnden och uttagning vara beroende av att förslaget godkännes av denna nämnd.

Beträffande utbildning, övning, tjänstgöring och förmåner etc. hör för uttagna hemvärnspliktiga i tillämpliga delar gälla vad i hemvärnskungörelsen föreskrives rörande antagen hemvärnsman. Därest förslag till uttagning upprättas i här ifrågasatt ordning, torde emellertid vad hemvärnskungörelsen föreskriver rörande kommunal myndighets yttrande om sökandes lämplighet som hemvärnsman kunna eftergivnas beträffande uttagna. För bl. a. sådana fall, då någon av samvetsbetänkligheter icke vill bära vapen, bör Konungen äga att meddela befrielse från fullgörande av hemvärnsplikt.

Under åberopande av vad sålunda anförts får jag i anledning av Kungl. Maj:ts proposition nr 268 anhålla,

att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa om skyndsamt utredning rörande frågan om lagstadgad hemvärnsplikt samt om framläggande för riksdagen av de förslag utredningen föranleder,

samt att riksdagen måtte för sin del antaga följande förslag till provisorisk

Lag om hemvärnsplikt.

1 §.

Konungen äger med riksdagens samtycke förordna att, i den mån så erfordras för tillgodoseende av hemvärnets personalbehov, i riket boende svensk man, som fyllt aderton men icke femtioett år, och som enligt hemvärnskungörelsen den 31 maj 1940 kan antagas till hemvärnsman, skall vara skyldig att fullgöra tjänstgöring inom hemvärnets. Skyldighet, som nu sagts, benämnes *hemvärnsplikt*.

Vid krig eller krigsfara, vari riket befinner sig, eller eljest under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden äger Konungen, när riksdagen ej är samlad, meddela förordnande, som i första stycket sägs, utan att inhämta riksdagens samtycke; dock må så ej ske, med mindre Konungen låtit riksdagskallelse utgå eller riksdagen ändock skall sammanträda inom en månad. Varder ej meddelat förordnande av nästföljande riksdag inom en månad från riksdagens början gillat, skall detsamma efter utgången av nämnda tid upphöra att lända till efterrättelse.

2 §.

Förordnande, som i 1 § sägs, må inskränkas att avse endast vissa grupper av män eller viss del av riket.

3 §.

Har förordnande, som i 1 § sägs, meddelats, skall uttagning av personal för tjänstgöring i hemvärnets ske av försvarsområdesbefälhavaren i den ordning Konungen bestämmer. Uttagning må ske utan inhämtande av sådant yttrande, som omförmäles i 7 § 3 hemvärnskungörelsen.

4 §.

Om befrielse från fullgörande av hemvärnsplikt meddelar Konungen bestämmelser.

57 §.

För den, som enligt denna lag uttagits för tjänstgöring i hemvärdet, skall i tillämpliga delar gälla vad i hemvärns-
kungörelsen föreskrives om hemvärnsman.

6 §.

Konungen äger meddela närmare bestämmelser om tillämpningen av denna lag.

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1944 och gäller t. o. m. den 30 juni 1945. Förordnande, som meddelats jämlikt 1 §, skall ej gälla längre än lagen äger giltighet.

Stockholm den 30 maj 1944.

G. Branting.